

Hezreti iřan kim?

Category: Kitapcy, Sözler, Taryhy makalalar

написано kitapcy | 22 январа, 2025

Hezreti iřan kim?

HEZRETI IŘAN KIM?

Şu makalany ýazmagymyza 1938-nji ýylda rus dilinde neşir edilen "Türkmenistanyň we türkmenleriň taryhyna degişli materiallar" atly kitabyň 2-nji tomunda halkymyzyň taryhyna degişli duş gelen bir maglumat sebäp boldy. Ýagny, bu kitabyň "Asrtabad raýonunda Mahdum-Kulyňyň gozgalaňy" atly ýerinde manysy boýunça: "1841-nji ýylda Gürgende uly şahsyýetleriň hatarynda görülmegine dalaş edýär..." diýlip ýazylypdyr. Soňra türkmenleriň arasynda uly abraýdan peýdalanýan Mahdum-Kuly hanyň hem bu gudratly kişiniň gepine gulak asýandygy aýdylýar. "Türkmenleriň arasynda şeýle adamlaryň ady hormat bilen tutulýar, olaryň ady aýdylmaýar, goralýar we: "Siziň aly Hezretiňiz", "Hezreti iřan" diýip ýüzlenilýär" diýip, kitapda ýazylan. Şeýle hem bu maglumatlara degişli kitapda bir goşmaça hem berilýär. Şol goşmaçanyň terjimesini okyjylarymyza ýetirmegi makul bildik:

"Mahmudguly gan bilen bagly bu waka "Tarihi-muntazami Nasiri" atly kitapda hem bar bolup, şeýle görnüşde beýan edilýär. Kitapdan bu derwüş baradaky bir maglumaty belläp geçmek gyzyklydyr: "Şu ýyl [1257-nji hijri ýa-da 1841-nji ýyl] Mahmudguly han Nagyşbendi silsilesinden bolan bir derwüşe ýüregi bilen ýakynlaşdy. Ol derwüş özüni sufi we gudrat görkezip bilýän keramatly adam hökmünde görkezýär, türkmen we türki dillerde goşgy, gimn ýazýar. Hormatlamak bilen oňa "iřan" diýip at berdiler".

Soňra onuň garrydygy, müridleriň bardygy-da aýdylýar. Bu maglumatymyzy alan kitabymyzyň adyny türkmençe "Nasyryň tertipleşdirilen taryhy" diýip terjime edýärler. Kitap Eýranyň şasy Nasyreddine bagyşlanyp, üç tomdan ybarat bolup, öz içine

622-nji we 1822-nji ýyllar arasyndaky wakalary alýar. Kitabyň awtory belli taryhçy Muhammet Hasan han kitapda beýan edilýän maglumatlaryň "Nasih-ut-tawarih" we "Ruzat-us-safa" atly kitaplarda-da bardygy barada aýdýar.

Hezreti işan derwüş sypatly, özüni sufi hasaplaýan, gudrat görkezip bilýän, Nagyşbendi silsilesine degişli, garry, ýerligi Gürgenden, ýagny müridi, halkyň arasynda uly abraýdan peýdalanýan şahsyýet hökmünde suratlandyrylýar.

Biz Hezreti işana berilýän häsiýetnama bilen gyzyklandyk. Ilki bilen Nagyşbendi ýoly barada okyjylarymyza maglumat beresiniz gelýär. Akademik Bartold şeýle düşündiriş berýär:

"Şu wagtky dowam edip gelýän derwüşler mekdebiniň iň gadymkysy Bagdatda ýaşan Abdy Kadyr (1166-njy ýylda ýogalan) tarapyndan esaslandyrylan... Orta Aziýada derwüşçiligiň iň abraýly wekiki Bahaweddin Nagyşbendidir, ol XIV asyrdan Buharada ýaşapdyr".

Dilçi alym Myratgeldi Söýegow metbugat sahypasynda çap edilen "Magtymguly Pyragy we Nyýazguly Nyýazy" atly makalasynda şeýle ýazýar:

"Şahyr sopusylykda (sufizm, tasawwuf) Bahaweddin Nagyşbendi (1318-1389) tarapyndan esaslandyrylan nagyşbendiçilik ýolundan ýöräpdir. Allany gözel gyz, magşuk, sopyny bolsa onuň hak aşygy hökmünde suratlandyrmak bu ýoluň esasy aýratynlyklarynyň biridir".

Bu düşündirişlerden soň, Hezreti işana berilýän häsiýetnamadaky derwüş, sufy, nagyşbendi ýaly sözler düşnükli bolsa gerek.

Indi "garry" diýen sözüň üstünde durup geçeliň. Biziň pikirimizçe, musulman ýurtlarynda adamyň ýaşyny toparlara bölmekde biri-birinden tapawutlanýan käbir pikirler bar. Şolaryň birine seredeliň. 13 ýaş çenli "çaga", 13 ýaşdan 25-e çenli "jahyl", 25-den 37-ä çenli "ýigitlik", 37-den 49-a çenli "orta ýaşan", 49-dan 61-e çenli "aksakal", 61-den 73-e çenli "ýaşuly", 73-den 85-e çenli "gartaşan", 85-den uly ýaşlylara bolsa "garry" diýilýär. Okyjymyz üns beren bolsa, bu hasaplaryň

arasynnda 12 ýyllyk müçe hasaby ýatýar.

Indi häzirkî döwürde adamyň ýaş müçesi bilen bagly bu meselä çemelişilişi bilen tanşalyň. Bütindünýä saglygy saklaýyş guramasu 1963-nji ýylda şeýle klassifikasiýany kabul edipdi:

1. 18 ýaşdan 30 ýaşa (30 ýaş hem girýär) çenli ýaşlyk döwri.
2. 31 ýaşdan 59 ýaşa çenli kämillik döwri.
3. 60 ýaşdan 74 ýaşa çenli gartaşan döwri.
4. 74 ýaşdan 89 ýaşa çenli garrylyk döwri.
5. 90 ýaşdan aňyrsy uzak ýaşlylyk döwri.

Bu aýdylanlara esaslanyp, Hezreti işanyň şol wagt (ýagny, 1841-nji ýylda) iň azyndan 90 ýaş töwereginde bolandygyny aýtsa boljak (Şu ýerde Magtymguly Pyragynyň öz ýaşyna degişli 18 sany goşgusynda söz açandygyny, bir goşgusynda bolsa, özüniň 100-den artyk ýaşynyň bardygyny ýazandygyny okyjylarymyza ýatladasymyz gelýär).

■ Indi Hezreti işanyň müridleriniň bolandygy hakda.

"Mürid" sözi sözlükde şeýle düşündirilýär:

"1. Sopy, sufizm, taglymatyň ýolbaşçysyna gol beren we ondan şol taglymaty öwrenýän şägirt.

2. Mürşide (ýagny, ruhy ýolbaşçu, pir, sufizm taglymatynyň ýolbaşçysy) eýerýän adam".

Diýmek, Hezreti işan dini sowady kemsiz ele alyp, pirlige ýeten adam, onuň müridleri, şägirtleri köp bolupdyr.

Indi Hezreti işan dogrusynda häsiýetnamadaky beýleki maglumatlara-da seredeliň. Onda bu adamyň gürgenlidigi, gudrat görkezip bilýän adamdygy aýdylýar. Şu ýerde beýik Magtymguly Pyragynyň setirlerini mysal getirmekligi ýerlikli hasaplaýarys:

"Öz erkim bilen söz diýmen,

Gelejek ryzka gam iýmen".

("Reftarydyr")

Sözüm ýerde galmaz, diýdigim geler,

Nazarym kimiýadyr, mis altyn bolar.
("Aly Siziňdir").

Sandan çykdyň togsan ýaşda,
Iman dile, togsan başde,
Magtymguly sen ýüz ýaşda,
Bir belli mekana geldiň.
("Sana geldiň").

Gürrüňini edýän maglumatymyzda Hezreti işanyň diňe bir türkmen we türkî dillerde goşgy däl, eýsem "gimn" ýazýan şahyrdygy hem agzalyp geçilýär.

Häsiýetnama degişli aýdylanlary jemlemäge synanyşalyň. Sufizm taglymatynyň nagyşbendiçilik ýolundan uly pirlige ýeten müridleri bar bolup, gudrat görkezip bilýän, Hezreti işan diýip hormat bilen ýüzlenilen, türkmen we türkî dillerde goşgy, gimn ýazan, türkmen halkynyň arasynda uly abraýy bolan, türkmen şonuň ýaly-da Eýran şasynyň taryhçylady tarapyndan-da häsiýetnama berlip taryha girizilen gürgenli Hezreti işan kim? Biziň pikirimizçe, şeýle häsiýetnama diňe beýik Magtymguly Pyraga degişli bolup biler. Bu çaklamamyzy goldaýan ýene-de birnäçe delillere seredeliň:

Garrygala etraplarynda ýaşan, ömrüniň soňky ýyllarynda (XIX asyryň 30-njy ýyllarynyň ahyrynda) Gürgene göçüp baran bolmaly, sebäbi taryhçy ol hakynda "Gürgende peýda boldy..." diýip ýazýar.

Käbir alymlaryň çaklamalaryna görä, beýik şahyr 100-den köpräk ýaşapdyr. Eger-de bu şeýle bolsa (ýokarda şahyryň öz ýaşy barada ýazan setirlerini ýene bir gezek ýatlalyň), onda Magtymgulynyň ýaşan döwri-de bu garşy maglumata gabat gelýär. Taryhçynyň Hezreti işan baradaky ýazanlaryndan ugur alsaň, onuň tiresiniň hem gabat gelýändigini ünsüňi çekýär.

Biz makalamyzyň soňunda Beýik Magtymguly Pyragy barada islendik maglumatyň, islendik esaslandyrylan tassyklamanyň ýa-da çaklamanyň magtymgulyşynaslyga öz goşandyny goşýanlygyndan ugur alandygymyzy belläsimiz gelýär. Türkmen halkynyň ruhy seždegähi Magtymguly Pyragy hakyndaky maglumatlary halka

ýetirmek bolsa, ýaşlarymyzy Ata Watana söýgi, buýsanç ruhunda terbiýelemekde bize gołtgy berer. Bu alymlaryň öňünde durýan esasy meseleleriň biridir.

Jora GURBANOW.

edebiyatwesungat

Taryhy makalalar